

ВІДГУК
офіційного опонента
доктора педагогічних наук, професора КОВАЛЬЧУКА Василя Івановича
на дисертаційне дослідження ІВАШКІВСЬКОГО Андрія Олеговича
на тему: «Формування правової культури майбутніх фахівців аграрного профілю»,
подану на здобуття ступеня доктора філософії
за спеціальністю 015 Професійна освіта (за спеціалізаціями)
галузі знань 01 «Освіта/Педагогіка»

Актуальність дисертації зумовлена сучасними суспільними, економічними та освітніми трансформаціями, що відбуваються в Україні, а також необхідністю забезпечення підготовки конкурентоспроможних фахівців аграрної сфери, здатних здійснювати професійну діяльність на засадах верховенства права, законності, соціальної відповідальності та дотримання етичних норм. В умовах реформування аграрного сектору економіки, інтеграції України до європейського правового й освітнього простору, оновлення земельного, трудового, екологічного та господарського законодавства особливого значення набуває формування правової культури майбутніх фахівців як невід'ємної складової їхньої професійної компетентності.

Високий рівень правової культури є важливою передумовою ефективної професійної діяльності фахівців аграрного профілю, оскільки сучасне аграрне виробництво функціонує в умовах складного нормативно-правового регулювання земельних відносин, використання природних ресурсів, забезпечення екологічної безпеки, охорони праці, захисту прав суб'єктів господарювання та впровадження європейських стандартів ведення агробізнесу. Це актуалізує потребу у вдосконаленні професійної підготовки здобувачів освіти шляхом цілеспрямованого формування їхньої правової свідомості, правового мислення, ціннісних орієнтацій і готовності до правомірної професійної поведінки.

У зв'язку з цим тема дисертаційного дослідження є своєчасною, має вагоме теоретичне й практичне значення, відповідає сучасним тенденціям розвитку професійної освіти та спрямована на розв'язання актуального науково-педагогічного завдання щодо підвищення якості підготовки майбутніх фахівців аграрного профілю.

Зв'язок роботи з науковими програмами, темами, планами. Дисертація виконана відповідно до науково-дослідної ініціативної теми кафедри педагогіки Національного університету біоресурсів і природокористування України «Теоретико-методичні основи навчально-виховної роботи у природоохоронних та аграрних вищих навчальних закладах» (державний реєстраційний номер 0115U003561).

Достовірність і наукова новизна одержаних результатів. Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що дисертант уперше:

– визначив, теоретично обґрунтував і експериментально перевірів комплекс педагогічних умов, які сприяють формуванню правової культури майбутніх фахівців аграрного профілю у закладах вищої освіти (формування у студентів позитивного ставлення до права і правових засад професійної діяльності, запровадження до змісту підготовки майбутніх фахівців аграрного профілю вивчення юридичних прав і юридичних обов’язків особистості шляхом використання інноваційних технологій, розвиток звички до правомірної поведінки); розробив модель цього процесу, яка складається з чотирьох взаємопов’язаних блоків (методологічно-цільовий, суб’єктний, змістово-технологічний, діагностико-результативний);

– сформулював сутність і структуру правової культури майбутніх фахівців аграрного профілю, яка розглядається як якісний стан правового життя суспільства, відображеного в досягнутому рівні досконалості правових актів, правової і правозастосувальної діяльності, правосвідомості та правового розвитку особистості;

– уточнив критерії (мотиваційно-ціннісний критерій, когнітивно-інформаційний, діяльнісно-поведінковий, морально-особистісний, оцінно-рефлексивний) з відповідними показниками й рівні сформованості (низький, середній, високий) правової культури майбутніх фахівців аграрного профілю.

Подальшого розвитку дістали теоретичні засади і практичні аспекти формування правової культури майбутніх фахівців аграрного профілю (розвиток мотивації майбутніх фахівців до опанування новітніми правовими знаннями, застосування інноваційних технологій).

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків, рекомендацій, сформульованих у дисертації. Дослідження ресурсної бази, проведене здобувачем, засвідчує ґрунтовний аналітичний підхід до опрацювання вихідних матеріалів дисертації та підтверджує їхню фундаментальність. На цій основі було успішно виявлено ключові суперечності, на подолання яких було спрямоване дослідження. Опрацювання літературних джерел забезпечило комплексний розгляд педагогічних аспектів проблеми та сприяло чіткому визначенню змісту основних понять, що становлять концептуальну основу роботи.

Аналіз дисертації Івашківського Андрія Олеговича дав змогу підтвердити наукову обґрунтованість та достовірність отриманих результатів. Науковий апарат, представлений у вступній частині, забезпечує цілісне розуміння обраного напрямку дослідження, його структури, методологічних засобів та принципів інтерпретації здобутих даних. Використання комплексу методів наукового пошуку дало змогу отримати перевірені й аргументовані результати, серед яких найбільш ефективними виявилися такі методи:

– теоретичні: аналіз, класифікація наукових даних для вивчення стану науково-теоретичного й практичного вирішення досліджуваної проблеми, визначення

сутності правової культури майбутніх фахівців аграрного профілю; синтез, порівняння й узагальнення – для зіставлення різних поглядів учених на питання правової культури фахівців; моделювання – для розроблення структурно-функціональної моделі процесу формування правової культури майбутніх фахівців аграрного профілю у закладах вищої освіти;

– емпіричні: методи анкетування, тестування, експертного опитування, бесіди, педагогічний експеримент – для визначення стану сформованості правової культури майбутніх фахівців аграрного профілю та перевірки ефективності визначених педагогічних умов формування правової культури майбутніх фахівців аграрного профілю у закладах вищої освіти;

– методи математичної статистики для статистичної обробки даних;

– графічного зображення результатів для оцінювання експериментальних результатів.

Вибір методів дослідження зумовлений визначеною метою й адекватний завданням, які вирішує автор.

Отримані експериментальні дані та результати їхнього аналізу підтверджують ефективність визначених педагогічних умов формування правової культури майбутніх фахівців аграрного профілю.

Наукова новизна та достовірність загальних висновків дисертаційного дослідження підтверджуються отриманими результатами та не викликають сумнівів. Дисертація виконана відповідно до сучасних вимог до наукових досліджень і демонструє належний науково-методологічний рівень. Автор виявив глибоке розуміння теоретичних засад досліджуваної проблеми й володіння відповідним комплексом наукових методів.

Значення для науки і практики отриманих автором результатів. Дисертаційне дослідження Івашківського Андрія Олеговича містить нові, раніше не захищені наукові положення, а обґрунтовані результати вирішують низку важливих загальнопедагогічних завдань.

Практичне значення одержаних результатів полягає в обґрунтуванні науково-педагогічних засад і педагогічних умов, які сприяють формуванню правової культури майбутніх фахівців аграрного профілю.

Результати проведеного дослідження можуть бути використані у подальшому розробленні функціональної системи формування правової свідомості і правових знань майбутніх фахівців різних галузей аграрного сектору й інтеграції її у процес їхньої професійної підготовки у вітчизняних закладах вищої освіти. Положення і висновки можуть слугувати основою для розроблення навчальних посібників і методичних рекомендацій з подальшим їх використанням у освітньому процесі закладів аграрної вищої і передвищої освіти.

Практичне значення дослідження підсилюється й тим, що результати дисертаційного дослідження впроваджено в освітній процес Відокремленого структурного підрозділу «Ірпінський фаховий коледж Національного університету біоресурсів природокористування України» (довідка від 20.02.2026 р. № 23), Відокремленого структурного підрозділу «Немішаївський фаховий коледж Національного університету біоресурсів і природокористування України» (довідка від 15.02.2026 р. № 16), Відокремленого структурного підрозділу «Рівненський фаховий коледж Національного університету біоресурсів і природокористування України» (довідка від 16.02.2026 р. № 38).

Оцінка змісту дисертації та її завершеність. Дисертація складається з анотації, вступу, трьох розділів, висновків до розділів, загальних висновків, списку використаних джерел до кожного розділу та додатків. Логіка і послідовність викладу тексту дисертації спрямована на вирішення завдань дослідження.

Дисертант окреслив науковий апарат дослідження. Для досягнення мети та вирішення завдань дослідження використано теоретичні, емпіричні, методи математичної статистики та графічного зображення результатів.

У першому розділі дисертації «Теоретичні основи формування правової культури майбутніх фахівців аграрного профілю» здійснено комплексне теоретичне дослідження проблеми формування правової культури майбутніх фахівців аграрного профілю. Автором ґрунтовно проаналізовано наукові підходи до трактування поняття «правова культура», розкрито її сутність, структуру, функції та місце у професійній підготовці сучасного фахівця. На основі широкого аналізу психолого-педагогічної, юридичної та філософської літератури систематизовано наукові підходи до визначення правової культури, яку обґрунтовано як якісний стан правового життя суспільства, відображений у досягнутому рівні досконалості правових актів, правової і правозастосувальної діяльності, правосвідомості та правового розвитку особистості.

Висвітлено функції правової культури, проаналізовано їх взаємозв'язок із професійною культурою майбутніх фахівців, охарактеризовано особливості формування правової культури студентської молоді та визначено значення правової освіти у процесі професійної підготовки здобувачів аграрного профілю.

Значну увагу приділено аналізу зарубіжного досвіду формування правової культури. Автором узагальнено провідні тенденції розвитку правової освіти та охарактеризовано особливості моделей професійної підготовки.

Окрему увагу зосереджено на розкритті особливостей формування правової культури майбутніх фахівців аграрного профілю як важливої складової їхньої професійної підготовки. Обґрунтовано необхідність поєднання професійної та правової підготовки, висвітлено взаємозв'язок правового виховання, правової соціалізації та професійного становлення

особистості. Показано, що формування правової культури передбачає засвоєння правових знань, цінностей, норм і моделей правомірної поведінки, необхідних для здійснення професійної діяльності відповідно до вимог чинного законодавства.

Автором визначено, що формування правової культури майбутніх фахівців аграрного профілю має здійснюватися безперервно, починаючи з довузівського етапу та впродовж навчання у закладі вищої освіти. Наголошено на необхідності інтеграції правових дисциплін у систему професійної підготовки, розвитку здатності застосовувати правові знання у професійній діяльності й повсякденному житті, а також виховання законслухняності, соціальної відповідальності та поваги до прав і свобод людини як основоположних засад правової культури майбутнього фахівця.

У другому розділі дисертації «Науково-методичне забезпечення формування правової культури майбутніх фахівців аграрного профілю» представлено результати науково-методичного обґрунтування процесу формування правової культури майбутніх фахівців аграрного профілю. На основі аналізу сучасних наукових досліджень щодо формування правової культури та правової компетентності фахівців різних галузей автором визначено й теоретично обґрунтовано педагогічні умови, реалізація яких забезпечує ефективність досліджуваного процесу, а саме: формування у студентів позитивного ставлення до права і правових засад професійної діяльності; запровадження до змісту підготовки майбутніх фахівців аграрного профілю вивчення юридичних прав і юридичних обов'язків особистості шляхом використання інноваційних технологій; розвиток звички до правомірної поведінки.

Вагомим результатом є розроблена модель формування правової культури майбутніх фахівців аграрного профілю, яка складається з чотирьох взаємопов'язаних блоків: методологічно-цільового, суб'єктного, змістово-технологічного та діагностико-результативного. На основі аналізу існуючих наукових підходів до педагогічного моделювання автором визначено структуру, змістове наповнення та взаємозв'язок основних компонентів моделі, окреслено її мету, завдання, методологічні підходи, принципи, педагогічні умови, змістово-процесуальне забезпечення та очікуваний результат. Запропонована модель відображає логіку організації процесу формування правової культури та забезпечує цілісне бачення його структурних і функціональних компонентів.

Автором теоретично обґрунтовано критерії, показники та рівні сформованості правової культури майбутніх фахівців аграрного профілю. Зокрема, визначено мотиваційно-ціннісний, когнітивно-інформаційний, діяльнісно-поведінковий, морально-особистісний та оцінно-рефлексивний критерії, до кожного з яких розроблено відповідні показники. На основі уточнених критеріїв і показників виокремлено три рівні сформованості правової культури майбутніх фахівців аграрного профілю: високий, середній та низький, що створило

необхідне методичне підґрунтя для проведення експериментальної перевірки ефективності запропонованих педагогічних умов.

У третьому розділі дисертації «Експериментальна перевірка ефективності педагогічних умов формування правової культури майбутніх фахівців аграрного профілю» висвітлено організацію експериментальної роботи та результати експериментальної перевірки ефективності визначених і теоретично обґрунтованих педагогічних умов формування правової культури майбутніх фахівців аграрного профілю. Експеримент проведено на базі Національного університету біоресурсів і природокористування України та його відокремлених структурних підрозділів за участю 280 студентів, які були розподілені на контрольну й експериментальну групи. Автором визначено завдання експериментального дослідження, здійснено добір і адаптацію діагностичного інструментарію, проведено констатувальний та формувальний етапи педагогічного експерименту, спрямовані на визначення й оцінювання рівнів сформованості правової культури майбутніх фахівців аграрного профілю.

У процесі формувального етапу експерименту реалізовано комплекс визначених педагогічних умов, упроваджено інноваційні технології навчання, зокрема гейміфікацію, технологію «перевернутого класу», технологію мініпроектів, технологію «процес дизайн-мислення», метод SQ3R, ментальні карти та елементи імерсивних технологій. Проаналізовано динаміку сформованості мотиваційно-ціннісного, когнітивно-інформаційного, діяльнісно-поведінкового, морально-особистісного та оцінно-рефлексивного компонентів правової культури майбутніх фахівців аграрного профілю, встановлено позитивні кількісні та якісні зміни в експериментальній групі порівняно з контрольною. За результатами формувального експерименту високого рівня сформованості правової культури досягли 21,3 % студентів експериментальної групи та 13,1 % контрольної; середнього – відповідно 42,4 і 38,4 %; низький рівень виявлено у 36,3 % студентів експериментальної та 48,5 % контрольної груп.

Загалом результати експериментального дослідження підтвердили ефективність визначених і теоретично обґрунтованих педагогічних умов формування правової культури майбутніх фахівців аграрного профілю та засвідчили досягнення поставленої мети дослідження.

Висновки до кожного з трьох розділів дисертації є обґрунтованими та логічно послідовними. Узагальнення результатів проведеного дослідження викладено у загальних висновках, які відображають основні положення роботи. Ілюстративний матеріал, представлений у 11 таблицях, 9 рисунках та 4 додатках, забезпечує глибоке розкриття змісту дослідження й конкретизацію його результатів. Мовнотипістичне оформлення відповідає нормам і вимогам наукового стилю.

Повнота викладу основних результатів дисертаційного дослідження у наукових виданнях. Наукові результати дисертації висвітлено в 12 наукових і науково-методичних працях, з яких 4 статті у наукових виданнях, включених до Переліку наукових фахових видань України, 8 тез наукових доповідей.

Основні положення та результати дисертаційного дослідження пройшли належну апробацію, були оприлюднені й обговорені на міжнародних науково-практичних конференціях.

Дискусійні положення та зауваження щодо змісту дисертації. Позитивно оцінюючи наукове та практичне значення отриманих дисертантом результатів, вважаємо за необхідне зазначити окремі дискусійні положення та зауваження щодо дисертації:

1. Аналіз зарубіжного досвіду охоплює широкий спектр європейських підходів до формування правової культури, однак представлений переважно на рівні узагальнених характеристик. Більшій переконливості дослідженню надало б порівняння конкретних моделей підготовки майбутніх фахівців аграрного профілю в окремих країнах та визначення механізмів їх адаптації до української системи освіти.

2. Незважаючи на достатній рівень методичного обґрунтування запропонованих форм і методів роботи, доцільним було б детальніше конкретизувати особливості їх практичного застосування саме у процесі професійної підготовки майбутніх фахівців аграрного профілю, що посилює б прикладну спрямованість представленого науково-методичного забезпечення.

3. Вважаємо за доцільне звернути увагу на окрему термінологічну неузгодженість у другому розділі. Так, у рис. 2.2 «Структурно-функціональна модель формування правової культури майбутніх фахівців аграрного профілю» зазначено «рівні розвитку правової культури», тоді як в авторській концепції та діагностичному апараті дослідження послідовно використовується поняття «рівні сформованості правової культури».

4. Представлені результати експериментального дослідження переконливо засвідчують позитивну динаміку рівнів сформованості правової культури майбутніх фахівців аграрного профілю. Проте доцільно було б більш детально обґрунтувати внесок кожної із запропонованих педагогічних умов у досягнення отриманих результатів, що дозволило б оцінити їх відносну ефективність.

5. У процесі статистичного опрацювання результатів експерименту автор підтверджує ефективність запропонованих педагогічних умов. Водночас більш детальне обґрунтування вибору методів математичної статистики та інтерпретації отриманих статистичних показників підвищило б переконливість експериментальних висновків.

Висловлені зауваження не знижують загального позитивного враження від дисертаційного дослідження.

Загальні висновки. Аналіз дисертації та опублікованих праць свідчить про те, що дисертаційне дослідження на тему: «Формування правової культури майбутніх фахівців аграрного профілю», представленого на здобуття ступеня доктора філософії за спеціальністю 015 «Професійна освіта (за спеціалізаціями)», є завершеним, цілісним, самостійним науковим дослідженням, яке має наукову новизну, теоретичне і практичне значення, заслуговує на позитивну оцінку та відповідає Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 року № 44 зі змінами, внесеними згідно з Постановою Кабінету Міністрів України від 19 травня 2023 року № 502, а здобувач Івашківський Андрій Олегович заслуговує на присудження ступеня доктора філософії за спеціальністю 015 Професійна освіта (за спеціалізаціями) галузі знань 01 «Освіта/ Педагогіка».

Офіційний опонент завідувач відділу освітніх вимірювань Державної установи «Науково-методичний центр вищої та фахової передвищої освіти», доктор педагогічних наук, професор Василь КОВАЛЬЧУК